

ADALÉKOK A BÁNYAISKOLA TÖRTÉNETÉHEZ - TRIANON ELŐTT ÉS UTÁN

EXPEKTÁNSOKTÓL A BÁNYAISKOLÁIG

A Habsburg birodalomban a bányászat a fejlődés egyik forrása, teljesítménye, fenntartása, irányítása az eredményes működés emberi feltételeinek biztosítása mindig a figyelem tárgya volt.¹ Elsősorban a munkaerő telepítését, megtartását, életfeltételeinek igen mértéktartó, a szükségletek elégséges kielégítését tartották szem előtt, az egészség biztosítására a munkásokkal közösen fenntartott társláda intézménnyel. A bányagazgatás sokrétű feladatot jelentett, amit gondos munkával rendszereztek és foglalmaztak meg.² A habsburgi gazdaság és oktatás elsőként kincstári fenntartásban szervezte meg a bányatisztképző tanintézetet, megteremtve a birodalom szervezett szakképzését. A Habsburg birodalomban „a hivatalviselés legfejlettebb formáit a bányahivatalokban, a legegységesebb tisztviselőosztályt a bányahivatalnokok sorában találjuk. Míg a közgazgatás más ágaiban a hűbéri jellegű familiáris szolgálat a középkor örökségképe a XVI. és XVII. században is tovább él, a bányatisztviselők szinte kivétel nélkül hivatásos hivatalnokok, akik pályájukra rendszeresen készülnek és azon életük végéig, vagy ameddig erejük engedi, megmaradnak, s közben semmi mással nem foglalkoznak”.³

A hivatalok, bányüzemek vezetői a bányatisztek voltak. Felkészítésük során az arra alkalmasnak ítélt személyeket tapasztalatszerzésre már gyakorlottabb bányászok mellé osztották be (expectansok, 1676), tőlük rendszeres beszámolókat vártak el. Munkájukat vizsgákon igazolták. Az eseti megbízásokat rendszeres intézményi foglalkoztatás váltotta fel, III. Károly 1735. június 22-i Instructioja alapján a Selmecbánya melletti Szél-aknán megkezdte működését az első bányatanintézet. „1. Az intézet elsődleges célja: az expectansoknak kincstári bánya-, kohó- és pénzverészeti tisztviselőszolgálatra — a legszükségesebb elméleti, de túlnyomóan gyakorlati irányú kiképzése”.⁴ A tanintézetbe a kincstári bányák ösztöndíjasai, de más bányák növendékei és magánosok is felvétettek. 1747-ben hasonló céllal létesült bányaiskola a Bánságban (Oravica) és Szomolnokon. 1770. április 3-án az Akadémiát (Academia Montanistica vagy Bergwesens Academie, Bergakademie) három évfolyamossá szervezik át. Ekkor a bányaiskola a bánsági és

1 Ember 1940.

2 Izsó 2019.; Schmidt 1834-1838.

3 Ember 1946, 354.

4 Mihalovits 1938.

szomolnoki bányaiskolákkal együtt megszűnt, minden ingó és ingatlan felszerelésük a Bányászati Akadémiára szállt.

A bányászati képzés ezen kezdeti időszakát követően nemcsak a 18-19. század fordulóján bekövetkező társadalmi-gazdasági változások befolyásolták sajátosan, hanem a 19. század második felének eseményei is, különösen a kiegészítés, s az annak következtében megindult változások.

Az 1867. évi XII. törvénnyel szentesített kiegészítés⁵ alapvető jelentőségű volt Magyarország fejlődése szempontjából. Az ország egy európai birodalom, az Osztrák–Magyar Monarchia (hivatalosan Ausztria-Magyarország) meghatározó tagállamként új fejlődési pályára állhatott. Napjainkig változatlan érdeklődés kíséri a kiegészítés és a dualizmus gazdaságpolitikája hazai fejlődésre gyakorolt hatását. Magyarország gazdasági növekedésének üteme 1867 és 1914 között felülmúlta Ausztriáét és Európában is a leggyorsabbak közé számított.⁶ Bár az állam gazdaságpolitikája jelentős részeredményeket hozott, de birodalomfüggő maradt.⁷ A magyar iparosodás vezető területei az alapanyag-termelés (szén- és vasbányászat) mellett a nehézipar, valamint az élelmiszeripar (elsősorban a malomipar) voltak.⁸

Az állam a gazdasági fejlődést az ipartörvényekkel szabályozta (Hetényi István, 2002). A közvetlen és közvetett eszközök sorát alkalmazták. A közvetett eszközök közül a legfontosabbnak a népoktatást és az iparoktatás fejlesztését tekintjük.⁹

Az 1868-ban életbe lépett Eötvös-féle népoktatási törvény – több nyugat-európai államot megelőzve – előírta a tankötelezettséget. A magyar oktatásügy programja eleme volt a kiegészítéssel meginduló gazdasági, társadalmi és politikai változásoknak, alapvető feltétele és egyik magyarázata a következő évtizedek gyorsuló ütemű polgári és nemzeti fejlődésének. A kiegészítés utáni iparoktatás a népiskolai törvényre épült.

Eötvös József második miniszterségének fő törekvéseit és tapasztalatait a „népiskolai közoktatás állapotáról” 1870-ben az országgyűlés elé terjesztett Jelentésében így összegezte:

„...bátran állíthatom; miként arra, hogy amit a törvényhozás a népnevelés terén mint célt tűzött ki, aránylag rövid idő alatt éressék el, nem kívántatik egyéb, mint az: hogy az egész nemzet a népnevelés szükségességéről meggyőződjen, s azon lelkesedéssel törekedjen a kitűzött cél után, melyet állami önállásunk és polgári szabadságunk védelmében mindig kifejlesztett, azon szívóssággal és kitartással, amellyel mindenki anyagi jólétének biztosításán fáradozik s azon eréllyel, melyet nagy veszélyekkel szemközt még

5 A kiegészítés, avagy az osztrák–magyar kiegészítés (Österreichisch-Ungarischer Ausgleich) az 1867 elején született megállapodások összefoglaló elnevezése, amelyek az Osztrák Birodalom és a Magyar Királyság között fennálló politikai, jogi és gazdasági kapcsolatokat rendezték. Ezek közé tartozott az oktatás is. 1867-ben a kiegészítés után a Bányászati és Erdészeti Akadémia magyar állami intézmény.

6 Katus 2003.

7 Lentner 2011.

8 Gunst 1996.

9 Gelléri 1912.

a gyengébbekben is találunk.” majd így folytatja „*Csaknem lehetetlennek tartom hogy most, midőn a népnevelés ügye a közfigyelmet magára vonta, valaki azon összekötötést nem látná át, melyben ezen ügy anyagi jólétünkkel, a polgári szabadsággal, sőt az ország biztonságával áll.*”¹⁰

Az 1872. évi ipartörvény eltörölte a céheket, és kötelezte az iparosokat, tulajdonosokat, hogy tanoncaikat az esti órákban tanonciskolákba járassák. Az iparoktatás kialakításában az állam mellett, közvetve, vagy közvetlenül, részt vállaltak az egyházak, egyes nagyvállalatok, egyesületek és más civil kezdeményezések. A rendszer szervezetei: az iparostanonc-képzés; a kézművesiskolák; az ipari szakiskolák; a felsőipariskolák; a nőipariskolák; az iparművészeti oktatás, az ipari múzeum, az ipari tanfolyamok, és a felsőfokú ipari oktatás intézményei voltak.

Az 1872. évi törvény alapján a kincstár azonnal gondoskodott a bányászati iskoláztatásról. Az akadémiai képzés mellett az ipari szakiskolák körébe létesített bányaiskolákkal így meg tudta szervezni a bányatiszteket segítő, a közvetlen irányítást és hivatali munkát végző altiszti képzést. A selmecebányai előzmények, az akadémiai képzés sok tapasztalata birtokában – gyors tájékozódással a külföldi képzésekről – körültekintő gonddal és – mondhatni a hagyományos bányász-képzés helyein, a korábbi instrukciókat korszerűsítve, „reorganizálva” – 1873-ban létesített bányaiskolákat.¹¹ Az 1884. évi XVII. törvény – Ipartörvény – előírta a tanonciskolák létesítését. Ekkorra már megtörtént a bányászképzés „reorganizációja”, Selmecebányán (érc), Felsőbányán (érc),¹² és Nagyágón (érc) bányász iskola működött. A „reorganizált” képzés központi intézménye a selmecebányai iskola volt, de mindenütt a „helyi viszonyokra is tekintettel” folyt az oktatás.¹³

A BÁNYAISKOLA LÉTREJÖTTE

Az 1873-ban Selmeceben, Felsőbányán és Nagyágón szervezett 3 bányaiskola célja a bányászat számára szakszerűen képzett ügyelők és altisztek nevelése volt (vö. Pallas kislexikon). Az altisztképzést, a bányaiskolákat a növekvő bányászati tevékenység tette szükségessé. Sorra nyíltak a kőszénbányák.¹⁴ A tőkés nagyipar és a közlekedés a széntermelés gyors ütemű fejlesztését kívánta.¹⁵ A növekvő számú, sokfelől érkezett bányá-

10 Eötvös 1870., megjelent 1976-ban.; Kelemen 1994.

11 „A magyar Kormány 1873-ban szervezett 3 bányaiskolát: Selmeceben, Felsőbányán és Nagyágón. Az állam számára fölvevett növendékek ösztöndíjat kapnak; a tanítás három évig tart és e közben gyakorlati munkákkal is kell a tanulóknak foglalkozniok. Magánosok is fölvetetnek, ha bemutatják, hogy van miből megélniök. A tanulók összes száma évenként 60-70” (Pallas kislexikon)

12 Szepessy 1972.

13 Krisztián 1985.

14 Széntermelésünk bányászati helyei: Pécs-vidék, Bánság, az esztergomi szénmedence, Tatabánya és környéke, Nógrád és Sajó-mellék.

15 A kőszéntermelésben megjelent az állam (1909), a kőszéntermelés 1863. évi 605 418 tonnáról 1913-ban 9 860 037 tonnára, azaz 16,3-szorosára nőtt. Az ország szénfogyasztása az új szénfelhasználók – a villamos energia, városi gázgyártás, vasúti közlekedés – belépése miatt emelkedett. Az igény mintegy egy-

munkás irányítása, a bányákat és hivatalokat vezető bányatisztek munkáját segítő személyzetre mindenütt szükség volt.

A bányaiskolai tananyag messze meghaladta az ipariskolák szakmai tananyagait. Magas színvonalú, egyediségében kiváló szakmai-nevelési anyag jött létre, melyben a szakma fontosságához mért követelmények áttekinthető rendszerben jelentek meg. Ezekhez párosult a rendkívül alapos szabályozás, melyet – visszatekintve az Instrukciókig – egymásra épülő módon, sok állandóságot ismételtlen megőrizve rögzítettek. Valamennyi tartalom és szabályzás teljesítése aligha volt megvalósítható – ebben többek között a növendékek előképzettsége is egyik akadály volt.

A bányaiskolák, Felsőbánya 1883-1911, Nagyg 1883-1906, Selmecebánya 1883-1911, Petrozsény 1896-1911, Pécs 1896-tól folyamatosan, Verespatak 1897-1911, Rozsnyó 1909-1911 között képeztek növendékeket. 1912-től minden adatot Felsőbánya alatt közölnek. A bányaiskolák 1883-1917 között 3750 képesítést szerzett növendéket bocsátottak ki.¹⁶

Selmecebánya külön is említésre méltó, hiszen jelentős iskolaváros volt, ahol számos kiemelkedő egyéniség alkotott.¹⁷ Tapasztalt és kiváló mérnökök, tanárok irányították a képzést. Liszkay Gusztáv bányamérnök és ifjabb Litschauer Lajos okleveles bányamérnökök meghatározói voltak a képzésnek.

Liszkay Gusztáv bányamérnök, az iskola első igazgatója, „vezértanár”, írta az első tankönyveket is. 1877-ben adta ki államhivatalnokok és kincstári tisztviselők számára az Iránytan című tankönyvet. A mű „első foglalata bányászatunk magyar nyelvű hivatali adminisztrálásának”,¹⁸ majd „több kútfő után” 1878-ban írta meg a királyi bányaiskolák és magánhasználat számára Bányatan című könyvét.

Innovatív, sokoldalú részvevője és irányítója volt a bányaiskolai képzésnek az ifjabb Litschauer Lajos bányamérnök.

Litschauer Lajos¹⁹ 1887-től a selmecebányai bányaiskola tanára, majd igazgatója, 1911-től a pénzügyminisztérium bányászati osztályán teljesített szolgálatot. Széles körű szakirodalmi munkásságot fejtett ki, értekezései a Bányászati és Kohászati Lapokban, A Bánya, a Jó szerencsét!, osztrák és német szakfolyóiratokban jelentek meg. 1907-ben alapította a Jó szerencsét!, műszaki, bányászati és kohászati, hetente megjelenő szaklapot. Több tankönyvet írt,²⁰ általa született meg a bányaiskolai tananyag. A művek egységes

harmadát külföldi szénbehozattalal biztosították. A századfordulón a hazai széntermelés 80%-a külföldi, elsősorban osztrák tőkések kezén volt.

16 Krisztián 2007b

17 Csáky 2002.; Csáky 2003.

18 Faller 1958.

19 Litschauer Lajos mintegy negyedszázadot töltött a katedrán, a róla szóló nekrológban így emlékeznek rá: „Vezértanársága hosszú ideje alatt a selmecebányai bányaiskola fokozatosan fejlődött azzá az intézetté, amely Magyarország majdnem minden bánya- és kohóműve részére nevelte a mérnöki kar első és közvetlen munkatársait.” (J. L. 1937, 220. l.)

20 Csáky 2002, 90.

formában A Magyar Bányászfelőr Kézi Könyvtára című könyvsorozatban, jelentek meg 1898 és 1907 között Joerges Ágost özv. és fia kiadásában Selmecebányán.²¹

A több évtizedes bányaiskolai képzésben részt vettek egyesületi törekvése 1907-re ért be, megalakult a bányász és kohász-altisztek országos egyesülete. Az egyesületalapítás első kezdeményezője szintén Litschauer Lajos volt.

A szerveződést országos figyelem kísérte, a bányászshivatás és a megszerzett cím óvása sugárzik egy felőr leveléből, amit szaktársaihoz intézett. *„Bányafelőrök! Őrei a rájuk bízott óriási vagyonnak; őrei a rájuk bízott munkások százainak! Büszke, felemelő buzdító és bátorító címzés! A bányafelőrt a kenyeret adó bányatulajdonos oda állítja a telephez, hogy őrizze a föld drága kincsét, keresse azt, gondoskodjék a bányaáldás termeléséről, vigyázzon nehogy a nemzet vagyona elfecséreltessék és legfőbb gondja a munkások élete biztonsága és jóléte legyen! A bányafelőr, a bányarendnek az őre, a bányatulajdonosnak őrszemre kiállított helyettese! Bajtársak, őrizzük a reánk bízott bányát és tegyük meg kötelességünket minden tőlünk telhető módon, de őrizzük meg szívünköt, a bányafelőr címet is, mert ez a magyarosabb, ez az eredetibb és jobb, mert ősi a német Steiger-ből magyarosított „Aknász”-nál, mely nem fejez ki semmit, nem domborítja ki őrző jellegünket, nem juttatja kifejezésre hivatásunk nemes célzatait!” Jó szerencsét! Mega Samu bányafelőr.”²²*

A bányász-kohász szaklapokban rendszeres volt a bányaiskolákkal való foglalkozás.

21 A sorozat kiadványai:

I. Litschauer Lajos: Hivatalos irálytan, különös tekintettel a bányászat, kohászat és erdészet kivánalmaira. A bányászat, kohászat és erdészeti szakokra készülők és az e szakoknál alkalmazott irodaszemélyzet (irodatisztek, irodaségédek, bánya-, kohó és erdő-altisztek) számára, 1898.

II. Litschauer Lajos: Ásványtan, különös tekintettel Magyarország bányászati viszonyaira, 1898.

III. Litschauer Lajos: Földtan, 1898.

IV. Litschauer Lajos: Közettan – Őslénytan, 1899.

V. Litschauer Lajos: Terepismeret. Kutatás, 1899.

VI. Litschauer Lajos: Mélyfúrás (169 l.), 1899.

VII. Litschauer Lajos: Bányászati munkálatok, 1900.

VIII. Litschauer Lajos: Fejtés, 1900.

IX. Litschauer Lajos: Szállítás. Járás, nincs év.

X. Litschauer Lajos: Bányák biztosítása, 1900.

XI. Litschauer Lajos: Légvezetés, szellőztetés. Világítás, nincs év.

XII. Litschauer Lajos – Kosztella János: Köszén- és érczelőkészítés. Briquettegyártás. Kokszegetés, nincs év.

XIII. Litschauer Lajos: Földmérés, nincs év.

XIV. Csia Ignác: Bányamérés, különös tekintettel Magyarország bányászati viszonyaira (VII és 222 o.) 1904.

XV. Litschauer Lajos: Mechanika. Gépelemek, nincs év.

XVI. Litschauer Lajos: Általános géptan, nincs év.

XVII. Litschauer Lajos: Bányagéptan, nincs év.

XVIII. Litschauer Lajos: Középités, különös tekintettel Magyarország bányászati viszonyaira. (VIII, 303 o.) 1907.

XIX. Nincs szerző. Elektrotechnika. Mechanikai technológia, nincs év.

XX. Hank József: Számvitel, 1908 (Petrik-Barcza 1929.).

22 Mega 1907.

Alapos, nemegyszer kritikus cikkek láttak napvilágot. Andreics János – korábbi felvételekre utalva – *A magyar bányá- és kohóaltisztekről* című cikkében külföldi példákkal erősítve szól az altisztek jelentőségéről a bányák üzemvezetésében. Javasolja mielőbb egyesület alakítását budapesti központtal, a hathatósabb működés érdekében. Kimutatja, hogy az ágazatban 4000 bányá- és kohóaltiszte alkalmaznak. Műszaki altiszt a bányászatban 1993, a kohászatban 178 van, ezekből 1374 a szakiskolában végzett. A kezelési üzemekben 2000 altiszt van, nincs adat végzettségükről. Az altisztek felelőssége nagy, ezért *„oktassák a rájuk bízott 80000 munkásembert, hogyan kell minél nagyobb vagyont produkálni és az állam vagyonával takarékoskodni”*²³

Ugyanebben az írásában Andreics János a bányaiskolák állapotáról így számol be: *„A bányásziskola közvetlen vezetője annak igazgatója; főhatósága a kir. bányahivatal. Nálunk ez idő szerint hat bányásziskola létezik. Ezek közül: a selmeczbányai és a felsőbányai bányásziskola célja és feladata a kincstár és magánvállalatok tehetségesebb fiatal bányá- és kohómunkásaiból ügyes és megbízható altiszteket nevelni. A tanulók kiképzésével Selmeczbányán három, Felsőbányán két szaktanár és egy-egy orvos foglalkozik; a tanfolyam mind a két bányásziskolán három évig tart. A verespataki bányász iskola hivatva van érdemesebb és képzetesebb munkásokból nemcsak altiszteket, de egyszersmind az ottani vidék viszonyainak megfelelőleg önállóan foglalkozó szakképzett bányászokat is nevelni. A tanfolyam három éves s a felvétel csakis minden harmadik évben történik. A növendékeket a verespataki üzemi tisztviselők, egy orvos és egy elemi iskolai tanító oktatják. A pécsi és a petrozsényi szénbányásziskolák célja, elméleti és gyakorlati oktatás útján a szénbányászat minden ágazatánál alkalmazható, az üzem közvetlen vezetésére, ellenőrzésére és a munkások kioktatására képesített altiszteket nevelni. Mindkét szénbányásziskolán a tanfolyam két éves és a tanulók oktatását egy vezető tanár, egy kisegítő tanár és egy orvos végezi.”*²⁴

A kiegyezéstől a Trianonig tartó időszak vonatkozásában megállapítható, hogy ez a periódus nem hozta közelebb a bányaiskolai képzést a középiskolákhoz, a változtatásokat csak az új közoktatáspolitikai, Klebelsberg reformjai és az ipari szakképzés új igényei kényszerítették ki. A dualizmusban intézményesült iparoktatást alapvetően a gazdasági érdekek és a modernizáció századfordulós narratívája határozta meg. Megjelentek azonban migrációs, nemzetiségi, szociálpolitikai, üzemszervezési, biztosítási kérdések is, melyek Trianon után²⁵ váltak igazán megoldandó kérdésekké. A modernizációs tö-

23 Andreics 1915.

24 Uo.

25 A trianoni béke

Az 1867. utáni gazdasági és társadalmi fejlődés dinamikáját, az 1917-re feltételezett teljes önállóság elérése vízióját, amelyre a magyar közigazgatás sokoldalúan készült, elsöpörte az első világháború. Magyarország volt az első világháború legnagyobb áldozata. Sokadszor elhangzott, de érdemes újra felidézni, hogy az ország területi és népességvesztései arányszámait a többi legyőzött állam – Törökországot kivéve – meg sem közelítik. Magyarország területéből hat állam részesedett. Az ország szétdarabolásának nagyarányúságát jellemzi, hogy csak a Romániának jutott rész (31,7 %) nagyobb, mint a Magyarországnak meghagyott egész terület, amely 28,6 százalékot tesz ki. Jugoszlávia és Csehszlovákia egyaránt 19

rekvések, a társadalmi, gazdasági érdekek és a szociális gondoskodás kérdései együttesen határozták meg a magyar iparoktatás szerepkörei alakulását. Így az iparoktatásban bekövetkező változások feltérképezésével nemcsak az oktatási rendszer egy részéről kapunk árnyaltabb képet, hanem a 19–20. század fordulóján a hagyományos bányász-közösségek felbomlásával az állami szerepvállalás fokozatos növelését, feladatkörének bővülését követhetjük. Ez történt az oktatáson túl pl. a kolóniák urbanizálódása, a fokozatosan kiépülő munkásvédelem, a nyugdíj-, a beteg- és balesetbiztosítás rendszerében.

A helyzetet pedig tovább rontotta, hogy az erdélyi első román betörés miatt 1916-ban elsőként Felsőbányán szakadt meg a képzés, továbbá a többi iskola is átmenetileg felfüggesztette munkáját, Pécs pedig szerb megszállás alá került (1918-1921).

TRIANON UTÁN

A trianoni dráma fordulópont a magyar történelemben. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával és a trianoni békeszerződéssel Magyarország új feltételek közé került. A gazdaság átalakítására volt szükség, ugyanakkor az immár önálló, ténylegesen magyar ország azonban megkezdhette útját a modernizáció felé. A régi Magyarország ipari szervezetéből megmaradt rész munkásaival, mérnökeivel, a vállalkozók bizalmával és bátorságával a legfőbb tényezője volt annak, hogy az ország a trianoni határok között is iparosodjon, az ország szellemi és anyagi erőit sikerrel mozgósítsa.

Az oktatás, az iskolarendszer kitüntetett figyelmet kap ekkor.²⁶ A Klebelsberg Kuno irányította, az oktatás minden területére kiterjedő reform,²⁷ a bányászati képzést is befolyásolta. A volt történelmi Magyarország iparoktatási hálózata – a felsőfokú oktatás intézményeit nem számítva – Trianonnal a következőképpen változott:

- a 4 felsőipariskolából megmaradt 3,
- a 26 ipari szakiskolából megmaradt 7,
- a 6 kézművesiskolából megmaradt 2,
- a 9 nőipariskolából megmaradt 5,
- a 3 technológiai múzeumból megmaradt 1,
- a 7 bányaiskolából (Felsőbánya, Nagyág, Selmezbánya, Petrozsény, Pécs, Rozsnyó/magán/, Verespatak) megmaradt 1 /Pécs/,
- a 746 iparostanonc-iskolából (a kereskedő tanonciskolákkal együtt) megmaradt 340.²⁸

százaléknyi rablott területet foglalhatott el, az osztrák, lengyel és olasz felek egy százalék körüli területtel gazdagodtak.

Az ország ásványvagyon kutatására az 1910-es években kezdett tevékenységet a trianoni országban 1920 után újrakezdték. Vadász 1935.

Az Apponyi Albert által vezetett magyar delegáció 1920. június 4-én kénytelen volt aláírni a trianoni békediktátumot. A békeszerződést az Országgyűlés az 1921. évi. XXXIII. törvénnyel fogadta el. Így „a trianoni parancs Magyarország gazdaságát megfosztotta nagy részétől annak, amit a múltból hozott és nagyon soktól, amitől a jövő fejlődése függ.” Földes 2002.

²⁶ Nagy 2003.

²⁷ Kozák 2016.; Mann 1997.; Nagy 2002.

²⁸ Halkovics 1998, 268.

A veszteségek ellenére az 1921/22-es tanévben az ipariskolák már mind működtek. Az iparoktatás szabályozásaként, az 1922-es ipartörvény (az 1922. évi XII. törvénycikk az 1884. évi XVII. törvénybe iktatott ipartörvény módosításáról), épített a korábbi törvényre. A tanonciskola népiskolai és szakiskolai funkcióját megerősítette, kötelezővé tette az iskolát mindenkinek, aki valamilyen képzéshez kötött ipart, foglalkozást kívánt folytatni. A bányászatban ehhez a foglalkozást szakmunkává kellett minősíteni.

Közel tíz éves időleges szüneteltetések után 1930-ban újraindult pécsi bányaiskolai képzés. Hosszas viták kísérték az időszakot a tananyagról, az oktatószemélyzetről, a képzés szükségességéről, a fenntartásról. Az immár teljesen állami fenntartásba vett iskola új szabályzatára 1930-ban született rendelet. Az intézmény neve Magyar királyi Bányászati és mélyfúrás Szakiskola. Székhelye Pécs, a képzés ideje három év volt.²⁹ A korszerűbb tanterv mellett elkészült az iskolában használandó (és megírandó) tankönyvek, jegyzetek előírása is.

Az 1920 és 1938 közti oktatásszervezői munka eredményeként az 1937/38-as iskolai évre az iparos tanonciskolák száma 376, a tanulók száma 56643; a bányászati és mélyfúró, iparművészeti, felsőipariskolák, nőipariskolák, ipari rajziskola, fa- és fémipari szakiskolák, egyéb ipari szakiskolák száma 45, a tanulók száma 59370 volt.³⁰

A bányászatban a munkavédelem és balesetelhárítás terén egyre több tanfolyamra került sor. Ebben a külföldi minták is például szolgáltak.³¹

E folyamatok háttérben számos esemény, törvényalkotási folyamat zajlott. 1928-tól megtiltották a magántanfolyamokat, ezeket állami kézbe vették, Országos Tanfolyami Központ alakult. 1935-ben került sor az Ipartörvény újjáalkotására. Ennek során a magyar Mérnökpolitikai Társaság több ülésen foglalkozott a foglalkozások szakmává minősítésével, a munkabérek rendezésével. Ugyanebbe az évben a Gyáriparosok Országos Szövetsége és az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesület tiltakozása ellenére a Kereskedelmi Minisztériumot kettéosztották és megalapították az Ipari Minisztériumot. Minisztere Gömbös Gyula legszűkebb környezetéhez tartozó Bornemisza Géza lett.

Az iparirányultság a kisiparnak nyújtott preferenciákkal volt jellemezhető. Ugyanakkor a szükségszerű változtatások kényszere nyilvánvaló volt, a korszerű nagyipar megszervezése, emberi háttérének biztosítása került előtérbe. A bányavállalatok hagyományos „emberkezelése” szembekerült a foglalkoztatott réteg szükségszerű társadalmi elismertsége igényével. A szakszervezetek – úgy a szociáldemokrata meg a keresztényszocialista mozgalmak – kezdettől egységes réteggként kezelték a bányászságot. Az, hogy az iparügyi igazgatásban elkülönülten is megjelentek a bányászattal kapcsolatos intézkedések, az eddig különállóan kezelt vállalatok, üzemek és a hozzájuk kapcsolódó népesség, iskoláztatás, egészségügy is nagyobb súlyt kapott, befolyásolva az önálló bányászság létezését, tovább erősítve a társadalom bányász rétegét.

29 Krisztián 1996.

30 Halkovics 1998.

31 Rihmer 1932, 493-494.

Az iparoktatásban az 1936. VII. törvénycikk csökkentette a tanonciskola népiskolai funkcióját, ugyanakkor megerősítette a szakiskolai szerepet.³² A feltétel, hogy tanoncnak csak az elemi iskola hat osztályát végzett tanuló vehető fel (amit már a tanfolyamoknál is érvényesíteni igyekeztek, javítva ezzel a felnőttképzés tudásbázisát), azt az igényt fejezte ki, hogy a munkásság alpműveltséggel rendelkezzen.³³ Ezzel a szakmunkavégzést műveltségi feltételekhez is kötötték. 1936-ban minden szakmává emelt foglalkozásban a képesítést mestervizsgához kötötték.

A bányászokkal foglalkozó egyik, 1937. február 3-án tartott ülésen Petneházy Antal iparügyi államtitkár a Rerum Novarum-ból idézve hívta fel a figyelmet a munkásérdekek figyelembevételére. Hangsúlyozta a bányászság bérhelyzetét, ami a bányavállalatok ellenkezése következtében nehezen oldható meg, de az ipar más ágaihoz hasonlóan, a képesítéssel a helyzet megoldható lenne. „A vājárképzés a kormányprogramnak egyik pontja és azt mielőbb tető alá kell hozni...” – fejtette ki Ozanich Imre, a pécsi DGT képviselője. Még ebben az évben a magyar királyi iparügyi miniszter rendeletben határozott a képesítésről, a megszerzés feltételeiről. Az eredményeket örömmel fogadták, és az első ünnepélyes vājárvizsgán (Várpalota) Korompay Lajos bányáigazgató javaslatára a jelenlévők két távirat megküldését szavazták meg lelkesen. Az egyiket gróf Bornemisza Géza ipari miniszternek, mint a „vājárvizsga megteremtőjének”, a másikat Alliquander Ödön, miniszteri tanácsosnak, mint a „vājárképzés bevezetése úttörőjének” a várpalotai bányamunkásság nevében. Később, 1941 szeptember 11-én a balatonöszödi országos szabadidő értekezleten szintén Korompay Lajos m. kir. bányáügyi főtanácsos, bányáigazgató bemutatta a várpalotai vājárképzést. Elmondta, hogy a vājár az ipari munkásság méltó tagja lett, vizsgája „mestervizsga” szemben a tanoncok végzettségét igazoló „Szabaduló levéllel”.³⁴

A stabilizációs szakasz és a világválság után az ipari növekedés új lendületet kapott, amikor Darányi Kálmán 1938. március 5-én Győrben meghirdette az ország egymilliárd pengő értékű beruházási programját³⁵.

A szakmai képzés felismert szükségességét jelzik a Bányászati és Kohászati Lapokban megjelent cikkek is, mint pl. Ulbrich Hugó,³⁶ Székely Lajos,³⁷ Wietorisz Róbert tanulmányai.³⁸ Az Iparügyi Minisztérium újólag foglalkozott az ipari, közte a bányászati oktatással, (Leirat, 1937.), aminek eredményeképpen az 1938. évi XIII. törvény érettségit

32 Kelemen 1994.

33 Balogh 1996.

34 Krisztián – Németh 2006a

35 A program kiterjedt – egyebek mellett – az utak és hidak építésére, az államvasutak, a posta, a távírda és távbeszélő fejlesztésére, a bányászati és nyersanyagkutatásra, a mezőgazdasági termelés és értékesítés támogatására, a mezőgazdasági szakképzés és népoktatás céljait szolgáló iskolák, előadótermek és egyéb intézmények építésére és felszerelésére, a falu egészségügyi és szociális helyzetének emelése céljából az egészségügyi szervezet kiépítésére (1938. XX. törvénycikk).

36 Ulbrich 1939, 143-147.

37 Székely 1941, 253-257.

38 Wietorisz 1943, 424-426.

adó középiskolának minősítette az ipari, kereskedelmi és mezőgazdasági középfokú iskolákat. A középiskolává emelt pécsi szakiskola a m. kir. Péch Antal Bánya-, Kohó- és Mélyfűrőipari Középiskola nevet kapta.(1940). Székhelye Pécssett volt. Az iskola célja, hogy a hallgatókat „... gyakorlati irányú és gazdasági szellemű műveltséghez és a választott tagozatnak megfelelő szaktudáshoz juttassa és ezzel felsőbb tanulmányokra is képessé tegye.”³⁹ Az iskola hallgatóit az üzemek tisztai állásaira, közvetlen vezetésére képesítette.

1940-ben a bécsi döntés következtében hazánk jelentős erdélyi területet kapott vissza.⁴⁰ A bányász-szakemberképzést újra meghonosítandó, a pécsi középiskolát Nagybányára helyezték. Az iskolának új épületet építettek, korszerűen berendezték. A pécsi bányászati és kohászati, mélyfűrőipari középiskola 1942 őszén kezdte meg az átköltözést Nagybányára, ahol 1943. március 27-én, ünnepélyesen kezdték meg a munkát.⁴¹ A képzést beárnyékolta a háború, 1944. októberében beszüntették a tanítást. Az iskola – Sopron, Diósgyőr, Pécs ideiglenes székhelyekkel – folytatta munkáját, majd 1949-től Tatabányára települt, ahol Péch Antal Bányaiipari Aknászsképző Technikum néven működött.

ZÁRÓGONDOLATOK

Az iskolák államosítása (1948), az iparitanulótörvény (1949. évi IV. törvénycikk az iparostanulókról és a kereskedőtanulókról), a Munkaerő Tartalékok Hivatalának (MTH) megalakítása (1950) az államosított ipar és gazdaság ipari oktatásának, a szakképzésnek nyitott utat. A bányászság mint társadalmi réteg, egységes oktatási rendszertől kapta utánpótlását, a Monarchiától 1945-ig ívelő korszakban körvonalazódott bányászságot egységes réteggként kezelve. Ebben a rétegben megtalálhatóak voltak a hagyományos formák meg az új nagyipari elvárásoknak megfelelő szervezeti tényezők, a technikai-technológiai változásokat segítő emberi erőforrás gazdálkodás eszközei, az érdekvédelem megoldásai és egy olyan képesítési háttér, amely az elemi ismeretektől az egyetemi oktatásig szolgálta a bányászat tudásigényét. Korlátozott terjedelmünk miatt nem foglalkozhattunk a bányaiskolák szerepével a bányamunkásság egységgé formálódásában, az iskolák életutak alakításában játszott szerepével, a bányászati ismeretek részletesebb tantárggyá szerveződésével és más kérdésekkel. Trianon után a kormányzat a nemzeti közoktatáspolitikai és a műszaki oktatás érdekében határozott, tudatos szakmai-nevelési koncepcióval rendezte a műszaki, közte a bányászati oktatást, megalapozva és fenntartva ezzel a magyar bányászat további fejlesztését a „*Jó szerencsét!*” jegyében. Minderre

39 Krisztián – Németh 2006b

40 Telegdi-Róth 1941, 29-33.

41 Tenk 1943, 178-179.

adódott lehetőség a „terelőútra”⁴² került országban, amelyben a bányászat szerepe fokozatosan vesztett jelentőségéből, mára nemes hagyományként emlékeztetve a hajdani eredményekre, eleink munkásságára.

*Dr. Krisztián Béla
címzetes egyetemi tanár
Pécsi Tudományegyetem*

42 Berend T. 1999.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1938. évi XX. törvénycikk a honvédelem és a közgazdaság fejlesztéséről, egyes népjóléti beruházások megvalósításáról, s ezek költségeinek fedezéséről 1. §.

1940. A Pécsi Magyar királyi Bányászati és kohászati Szakiskola négyévfolyamú ipari középiskola. MNL Baranya m. Levéltár. Pécs. Polgármesteri iratok. 5958/1940.

Andreics János: A magyar bánya- és kohóaltisztekről. In: *A Bánya*. X. évf. 12. szám 1-2. 1915. március 21.

Balogh László (szerk.): *Ezer éves a magyar iskola*. Budapest, Korona Kiadó, 1996.

Berend T. Iván: *Terelőúton. Szocialista modernizációs kísérlet Közép- és Kelet-Európában, 1944–1990*. Budapest, Vince, 1999.

Csáky Károly: *Jeles elődeink. 130 kisportré az egykor Hontban tevékenykedő neves személyekről*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 2002.

Csáky Károly: *Híres selmebányai tanárok*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 2003.

Ember Győző: *A m. kir. helytartótanács ügyintézésének története 1724–1848*. Budapest, A Magyar Királyi Országos Levéltár kiadványa, 1940.

Ember Győző: *Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig*. Budapest, 1946.

Eötvös József: *Kultúra és nevelés*. Előszó: Mezei Mária. Budapest, Magyar Helikon, 1976. A Vallás- és Közoktatásügyi m.kir. Miniszternek az Országgyűlés elé terjesztett jelentése a népiskolai közoktatás állapotáról 1870-ben. <https://mek.oszk.hu/06300/06330/06330.htm#52>

Faller Jenő: *A magyar bányászviseletről I-II*. 1943. 11-12.; 245-251; 269-277.

Faller Jenő: *Elfelejtett nagyjaink: Liszkay Gusztáv (1843-1889) bányaiskolai vezértanár, akadémiai docens*. BKL, 1958. 10-11.; 730-732.

Faragó Tamás – Kövér György: *Magyar Gazdaságtörténeti Szöveggyűjtemény – XVIII-XX. század*. Budapest, Aula Kiadó, 2003.

Földes Béla: A trianoni békeparancs hatása a magyar közgazdaságra (részletek) Előszó. In: Bekker Zsuzsa (szerk.): *A magyar közgazdasági gondolkodás (A közgazdasági irodalom kezdetétől a II. világháborúig)*. Budapest, Aula Kiadó, 2002.

Gelléri Mór (1912): *Hetven év a magyar ipar történetéből. Az Országos Iparegyesület működése 1842-1912*. Budapest, Országos Iparegyesület, 1912.

Gunst Péter: *Magyarország gazdaságtörténete (1914–1989)*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.

Hetényi István (2002) Gazdaságpolitikai kérdések a dualizmus korában In: Bekker Zsuzsa (szerk.): *A magyar közgazdasági gondolkodás (A közgazdasági irodalom kezdetétől a II. világháborúig)*. Budapest, Aula Kiadó, 2002.

Halkovics László: *A magyar ipari szakoktatás és statisztikája 1945 előtt*. A Magyar Statisztikai Társaság Statisztikatörténeti Szakosztályának XXXV. Vándorülésén 1998. május 7-én, Szekszárdon elhangzott előadás, 1998.

Az iparoktatás Magyarországon és külföldön (1904). Kiadja a kereskedelemügyi m. kir. miniszter (Hieronymi Károly), Atheneum, Budapest.

Izsó István: *A bányahatóság története Magyarországon*. Budapest. Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat. 2019, 7-29.

Katus László: A Monarchia közös piaca, In: *Magyar Tudomány*, 1989/10–11, 808–820.

Kelemen Elemér. A magyar oktatási törvényhozás története. Problématörténeti vázlat. In: Kelemen Elemér – Setényi János: *Az oktatási törvényhozás változásai. Hazai és nemzetközi áttekintés*. Szerk.: Balogh László. Budapest, FPI. 1994, 11–97.

Kozák Csaba: Klebelsberg Kuno oktatáspolitikai reformjai. In: *Képzés és gyakorlat*. 2016. 14. évf. 1–2. 31-48.

Krisztián Béla: A bányaiskolák újjászervezése a kötelező tanoncoktatás 1884. évi bevezetése előtt. In: *BKL Bányászat*, 1985/3. 152-154.

Krisztián Béla MNL OL. Z-1481.63.cs. A Pécsi Magyar királyi Bányászati és mélyfúrás Szakiskola megállapítása és működése. Különnyomat a *Tanulmányok Pécs története 1-2. kötet*. Szerk.: Vonyó József. Pécs, Pécs Története Alapítvány, 1996.

Krisztián Béla – Németh Géza: *A magyarországi bányaiipari szakmunkásképzés története. A magyarországi iskolarendszerű vágár, bánya-elektrolakatos és mélyfúró-kútüzemeltető ipari szakmunkásképzés története*. Budapest, Bányász Művelődési Intézmények Szövetsége, 2006a.

Krisztián Béla – Németh Géza: *A magyarországi bányászati középiskolák története 1949-1996*. Budapest, Bányász Művelődési Intézmények Szövetsége, 2006b.

Krisztián Béla: Nem feledett bányaiipari technikumok. In: *BKL Bányászat*, 2007/3. 31-35.

Leirat, 1937. A M. Kir. Iparügyi Miniszter 60.350. (X. sz/1937. évi leirata a Magyar Bánya és Kohóvállalatok Egyesülete Elnökségének „A középfokú, bányászati, kohászati és mélyfúrás szakoktatás reorganizációja” ügyében, 2. és köv. old.

Lentner Csaba: Az állami szerepvállalás gazdaságpolitikájának történelmi és tudományos háttere Magyarország példáján keresztül. In: *Gazdasági élet és társadalom*, 2011. 1–2, 90.

Magyar néprajz. Az ipari munkástársadalom kialakulása. In: Magyar néprajz. VIII. Társadalom. MTA Néprajzi Kutatócsoport, Budapest, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarNeprajz-magyar-neprajz-2/viii-tarsadalom-CA13/>

Mann Miklós: *Oktatáspolitikusok és koncepciók a két világháború között*. Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 1997.

Mega Samu: *Jó szerencsét*. 1907. október 27. I. évf. 4. 53.

Mihalovits János: *Az első bányatisztképző iskola alapítása Magyarországon*. Budapest, Kiadja a M. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Karának Könyvkiadó Alapja, 1938. Bányászati, kohászati és erdészeti felsőoktatásunk története 1736-1935. 1. füzet.10.

Nagy Péter Tibor: *Hajszálcsövek és nyomáspontok. Oktatáspolitikai a 19-20. századi Magyarországon*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2002.

Nagy Péter Tibor: Oktatáspolitikai változások az első világháború után. In: *Iskolakultúra*. 2003. 6-7. 63- és köv.

Pallas kislexikon. <http://www.kislexikon.hu/banyaiskola.html#ixzz6NMdiX07d>

Petrik Géza – Barcza Imre: *Az 1901-1910. években megjelent magyar könyvek, folyóiratok, atlaszok és térképek összeállítása tudományos folyóiratok repertóriumával, 1917-1928*. Budapest, 1929.

Rihmer László: Altiszt és munkástovábbképzés az üzemen kívül (Grünbach). In: *Bányászati és Kohászati Lapok*, 65. 1932. 493-494.

Schmidt, Franz Anton: *Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der Österreichischen Monarchie – II. Abteilung: Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der Königreiche: Ungarn, Kroatien, Dalmatien, Slavonien und Siebenbürgen I–XXV*. Wien, 1834–1838.

Szepessy Géza: A felsőbányai bányászati és kohászati ipariskola alapítása. In: *Bányászati és Kohászati Lapok*. *Bányászat*, 105. évf. 1972. 10. sz. 707-709.

Székely Lajos: A bányásznevelés a balesetelhárítás és a termelés szolgálatában. In: *Bányászati és Kohászati Lapok*, 74. 1941. 253-257.

Telegdi-Róth Károly: A visszatért Erdély bányászata. In: *Bányászati és Kohászati Lapok*, 74. 1941. 29-33.

Tenk Béla: A Magyar Királyi Péch Antal Bánya-, Kohó és Mélyfúróipari Középiskola új székházának megnyitó ünnepélye. In: *Bányászati és Kohászati Lapok*, 76. 1943. 178-179.

Ulbrich Hugó: A mérnök és a munkás. In: *Bányászati és Kohászati Lapok*, 72. 143-147.

Vadász Elemér: *A Mecsekhegység*. Budapest, Magyar Királyi Földtani Intézet, 1935.

Vig Albert: *Magyarország iparoktatásának története az utolsó száz évben, különösen 1867 óta*. Budapest, MTA, 1932.

Wietorisz Róbert: A vājárképzésről. In: *Bányászati és Kohászati Lapok*, 76. 1943. 424-426.